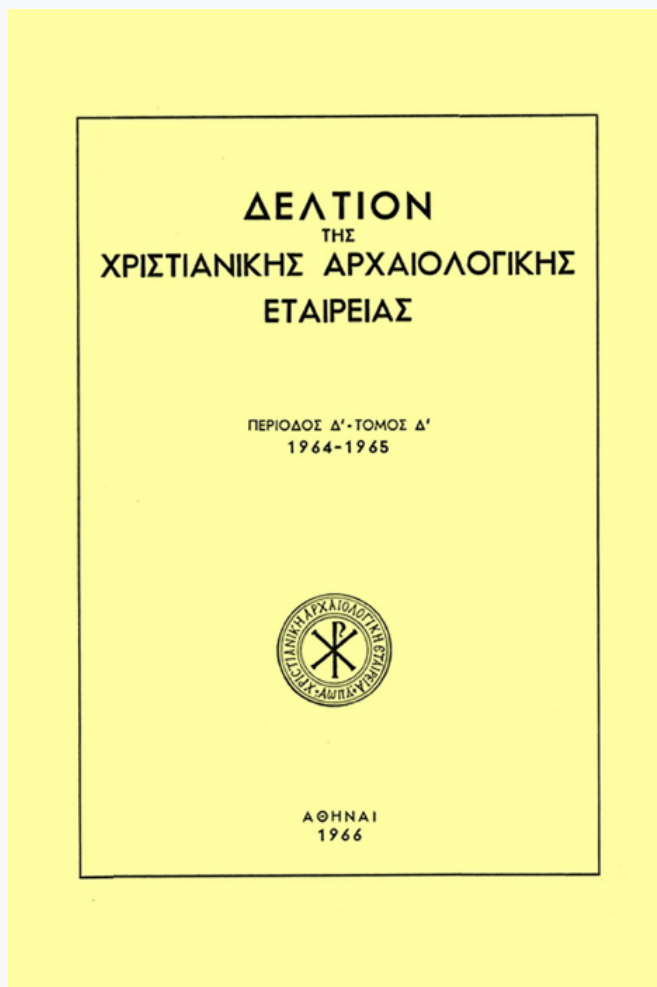

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 4 (1966)

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1964-1965), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Γεωργίου Α. Σωτηρίου (1881-1965)

Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη Κορίνθου (Έγγραφα του Ι² αιώνα) (πίν. 69-70)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

doi: [10.12681/dchae.772](https://doi.org/10.12681/dchae.772)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ. (1966). Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη Κορίνθου (Έγγραφα του Ι² αιώνα) (πίν. 69-70). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 4, 317-331. <https://doi.org/10.12681/dchae.772>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η χειροτονία ιερέων της Κρήτης από το μητροπολίτη
Κορίνθου (Έγγραφα του ΙΣ' αιώνα) (πίν. 69-70)

Μανούσος ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

Δελτίον ΧΑΕ 4 (1964-1965), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Γεωργίου Α. Σωτηρίου (1881-1965) • Σελ. 317-331

ΑΘΗΝΑ 1966

Η ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ ΙΕΡΕΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΟΡΙΝΘΟΥ
(*Εγγράφα τοῦ ΙΓ' αἰῶνα)
(Πίν. 69 - 70)

Εἶναι γνωστὸ πῶς, ἐπειδὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας (1204 - 1669) δὲν ὑπῆρχαν ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς, ὅσοι ᾔθελαν νὰ χειροτονηθοῦν ἱερεῖς ἔπρεπε νὰ ταξιδέψουν ἔξω ἀπὸ τὸ νησί, γιὰ νὰ λάβουν τὴ χειροτονία¹. Καί, γιὰ νὰ μὴν καταφεύγουν σὲ ἀρχιερεῖς τουρκοκρατούμενων χωρῶν (*in partibus infidelium*), οἱ βενετικὲς ἀρχὲς εἶχαν ὀρίσει νὰ πηγαίνουν καὶ νὰ χειροτονοῦνται ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους ἀρχιερεῖς τῶν γειτονικῶν βενετοκρατούμενων περιοχῶν τῆς Πελοποννήσου καί, ἀργότερα (μετὰ τὴν ὀλοκληρωτικὴ τῆς ἀπώλεια τὸ 1540), τῆς Ἑπτανήσου. Ἔτσι χειροτονοῦσαν Κρητικοὺς ἱερεῖς² στὴν ἀρχὴ ὁ ἐπίσκοπος Μαΐνης, οἱ ἐπίσκοποι Μεθώνης ἢ Κορώνης καί, μετὰ τὴν ἄλωση τῶν δυὸ αὐτῶν πόλεων (1500), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας³ καὶ τέλος (ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα) ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, καθὼς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων⁴. Γιὰ τὴν κάθε χειροτονία ἐφαρμοζόταν αὐστηρὰ καθωρισμένη ἀπὸ τοὺς βενετικὸς νόμους διαδικασία, ποὺ ἐποίκιλλε κατὰ καιροὺς, καὶ ἦταν ἀπαραίτητη ὀλόκληρη σειρὰ ἐγγράφων τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν τόσο τῆς Κρήτης, ὅσο καὶ τοῦ τόπου ὅπου γινόταν ἡ χειροτονία⁵.

1. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ βλ. τὴ βιβλιογραφία ποὺ σημειώθηκε ἀπὸ τὸ Μ. Ι. Μανούσακα, Ἄρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, «Πελοποννησιακά», τόμ. 3 - 4 (1958 - 1959), σ. 95 - 96, σημ. 3 καὶ ἔπειτα τὴ λεπτομερῆ διαπραγμάτευση τοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη, Οἱ ὀρθόδοξοι παπάδες ἐπὶ Ἑνετοκρατίας καὶ ἡ χειροτονία αὐτῶν, «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 13 (1959), σ. 39 - 72 (καὶ ἰδίως σ. 61 κ.ἑξ.). Πρβλ. καὶ Μ. Ι. Μανούσακα, Βενετικὰ ἐγγράφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14ου - 16ου αἰῶνος (Πρωτοπαπάδες καὶ πρωτοψάλται Χάνδακος), «Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. 15 (1961), σ. 177 - 178 (ἀριθ. 9) καὶ 189 - 190 (σημ. στὸν ἀριθ. 13).

2. Βλ. Ν. Β. Τωμαδάκη, ὅ.π., σ. 61 - 63.

3. Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἄρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, ὅ.π., σ. 104 κ.ἑξ.

4. Βλ. παρακάτω, σ. 324 καὶ σημ. 4 - 5.

5. Ν. Β. Τωμαδάκη, ὅ.π., σ. 65 - 72. Πρβλ. καὶ G. Hofmann, Wichtige Kanzleiurkunden des lateinischen Erzbischofs von Kreta für die ihm untergebene

Πρῶτο στὴ σειρά τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ἐρχόταν φυσικὰ τὸ πιστοποιητικὸ (ἢ «μαρτυρία» ἢ «συμμαρτυρία», καθὼς λεγόταν) ἐνὸς πνευματικοῦ τῆς Κρήτης, ποῦ γνώριζε καλά, ἐξομολογοῦσε τακτικὰ καὶ εἶχε ἐξετάσει καὶ εἰδικὰ τὸν ὑποψήφιο, γιὰ τὸ ὅτι αὐτὸς ἦταν ἀνεπίληπτης διαγωγῆς καὶ ἄξιος τῆς ἱερωσύνης¹. τὸ ἔγγραφο αὐτὸ εἶχε συνήθως τὸν τύπο συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἀρχιερέα ποῦ θὰ τελοῦσε τὴ χειροτονία².

Τέτοιου εἴδους συστατικὲς «συμμαρτυρίες» πνευματικῶν τῆς Κρήτης γιὰ ὑποψήφιους ἱερεῖς εἶναι τὰ τέσσερα ἔγγραφα ποῦ ἐκδίδονται, χρονολογοῦνται κατὰ προσέγγιση καὶ σχολιάζονται παρακάτω. Νομίζω πὼς παρουσιάζουν κάποιον ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιὰτὶ μᾶς παρέχουν τὸν τύπο τοῦ εἴδους των σὲ τέσσερις διάφορες παραλλαγές καὶ γιὰτὶ μᾶς προσφέρουν πληροφορίες γιὰ ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα καὶ γιὰ μοναστήρια τῆς Κρήτης τοῦ ΙΣ' αἰῶνα, μὰ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο σπουδαιότερο λόγο : Γιὰτὶ μᾶς κάνουν γνωστὸ γιὰ πρώτη φορὰ πὼς ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1517 καὶ 1534 (ὅπου τοποθετῶ χρονολογικὰ τὸ πρῶτο τοῦλάχιστο) ἦ καὶ γύρω στὰ χρόνια αὐτά, χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης ἐνεργοῦσε καὶ ὁ κάπως μακρυνὸς μητροπολίτης Κορίνθου. Τὸ γιὰτὶ, θὰ τὸ δοῦμε παρακάτω.

Τὰ ἐκδιδόμενα ἔγγραφα (Α' - Δ') περιλαμβάνονται, σὲ ἀντίγραφα τῆς ἐποχῆς τους (16ου αἰ.), στὸν ὑπ' ἀριθ. 190 ἑλληνικὸ κώδικα (τοῦ 10ου αἰ.) τῆς Βαυαρικῆς Κρατικῆς Βιβλιοθήκης (Bayerische Staatsbibliothek) τοῦ Μονάχου³. Τὸ Α' εἶναι γραμμένο (μαζὶ μὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης, τῆς 9 Ἀπριλίου 1500, σχετικὴ καὶ αὐτὴ μὲ χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης στὴ Μεθώνη καὶ Κορώνη) στὸ παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τῆς ἀρχῆς (I) καὶ τὰ Β', Γ' καὶ Δ' στὸ ἀντίστοιχο παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τοῦ τέλους (II) τοῦ παραπάνω κώδικα. Τὰ δυὸ παράφυλλα αὐτά ἦταν, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς στάχωσης τοῦ κώδικα, λευκά, ἔπειτα ὑπέστησαν φθορὴς μὲ τὸν καιρὸ (ιδίως τὸ II) καὶ πολὺ ἀργότερα χρησίμευσαν γιὰ νὰ γραφτοῦν ἐπάνω τὰ ἔγγραφα αὐτά⁴. Ἡ γραφὴ τοῦ Α' εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ γραφὴ τόσο τῶν Β' - Γ'

griechische Geistlichkeit, 1497 - 1509, «Orientalia Christiana Periodica», τόμ. 18 (1952), σ. 281 - 296 καὶ Τ ο ὕ ρ δ ι ο υ, Nuove fonti per la storia profana ed ecclesiastica di Creta nella prima metà del secolo XV, «Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσσαλονίκης», τόμ. Β', Ἀθήναι 1955, σ. 465 - 469.

1. Ν. Β. Γ ω μ α δ ἄ κ η, ὁ.π., σ. 65, σημ. 56.

2. Βλ. παρακάτω, σ. 321.

3. Βλ. τὴν περιγραφὴ τοῦ κώδικα ἀπὸ τὸν I g n a t. H a r d t, Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae, τόμ. 2, Monachii 1806, σ. 253 - 258 (ἀριθ. CXC).

4. Πρβλ. τὸ ἔγγρ. Δ', στὸ παράφυλλο II (Πίν. 70), ποῦ παρουσιάζει στὴν κάτω ἄκρη δεξιὰ ἓνα τετραγωνίδιο σχισμένο καὶ, παρ' ὅλο αὐτό, τὸ ἔγγραφο εἶναι ἀκέραιο, γιὰτὶ γράφτηκε μετὰ τὴ φθορὰ : ἂν εἶχε γραφτῆ πρωτύτερα, θὰ παρουσίαζε βέβαια χάσματα στὶς ἀντίστοιχες γραμμὲς του.

(πού φαίνονται γραμμένα ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι), ὅσο καὶ τοῦ Δ'. Καὶ τὰ τέσσερα ὅμως φαίνεται πὼς γράφτηκαν, ἂν ὄχι συγχρόνως, πάντως τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ. Τὴ συνάφειά τους τὴ δείχνει ὄχι μόνον ἡ ταυτότητα τοῦ θέματος καὶ ἡ τοποθέτησή τους στὰ δυὸ ἀντίστοιχα παράφυλλα (τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους) τοῦ κώδικα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκόλουθη παραπεμπτικὴ σημείωση ἀπὸ τὸ παράφυλλο I στὸ παράφυλλο II, πού ἔχει προστεθῆ μετὰ τὴν τελευταία λέξη (ἀνοιγῆσεται) τοῦ ἐγγράφου Α' : *ἔτ(ε)ρ(α) εἰς τὸ τέλ(ος) τοῦ βιβλίου*.

Εὐθὺς παρακάτω, δηλαδὴ στὸ κατώτατο μέρος πού εἶχε μείνει ἄγραφο μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α' στὸ παράφυλλο I, ἔχει γραφτῆ ἐπίσης, μὲ ἄλλο χέρι, τὸ ἀκόλουθο σημείωμα :

ἴ εἰς ,αφλδ ἰωνν(ιον) κς σοῦ ἦδωκα τὸν νέον Βασίλ(ειον) ἐγὼ παπ(ᾱ) Ἰω(άννης) Φρασῆς ἐσέν(α) τοῦ παπ(ᾱ) Ἰω(άν)ου Κουδουμνή, καὶ ἐπλήρωσῆς μου τον¹.

Τὸ χρονολογημένο αὐτὸ σημείωμα μαρτυρεῖ πὼς τοῦλάχιστο τὸ ἐγγράφο Α' (ἂν ὄχι καὶ τὰ ὑπόλοιπα Β' - Δ') ἀντιγράφηκε στὸν κώδικα (ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ἢ ἄλλο ἀντίγραφο, σήμερα χαμένο) πρὶν ἀπὸ τὴν παραπάνω ἡμερομηνία 27 Ἰουνίου 1534. Τὸ σημείωμα ὅμως παρουσιάζει καὶ ἄλλο ἐνδιαφέρον : ἀναφέρεται σὲ ἀγοραπωλησίᾳ χειρογράφου² πού ἔγινε ἀνάμεσα σὲ δυὸ Κρητικούς ἱερεῖς, τὸν Ἰωάννη Φρασῆ³ καὶ τὸν Ἰωάννη Κουδουμνή, πού μᾶς εἶναι κι' ἀπ' ἄλλοῦ γνωστὸς ὡς κωδικογράφος⁴. Φαίνεται πὼς ὁ ἕνας

1. Τὸ σημείωμα ἐξεδόθη (μὲ πολλὰ σφάλματα) ἀπὸ τὸν Ign. Hardt, ὁ.π., σ. 257 καὶ ἀργότερα (σωστά, ἀλλὰ χωρὶς τὴ χρῆση παρενθέσεων γιὰ τὴ δῆλωση τῶν βραχυγραφῶν πού ἀναλύονται) ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Σπυρ. Π. Λάμπρου στὸ «Νέο Ἑλληνομνήμονα», τόμ. 17 (1923), σ. 97.

2. Δὲν νομίζω πὼς μποροῦμε νὰ ταυτίσωμε τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγοραπωλησίας αὐτῆς («τὸν νέον Βασίλειον») μὲ τὸ δικό μας χειρόγραφο (cod. Monac. gr. 190), πού περιέχει Ὁμιλίες τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου. Πρόκειται πιθανῶς γιὰ χειρόγραφο πού περιεῖχε τὸ βίβιο τοῦ Βασιλείου τοῦ νέου, ἀσκητοῦ τοῦ 10ου αἰ. (βλ. BHGr., τόμ. I, σ. 93 - 94).

3. Ὁ παπᾶ Ἰωάννης Φρασῆς αὐτός, πού ὁ χρονικὰ ἀξημένος τύπος ἦδωκα πού χρησιμοποιοῖ (ἀντὶ ἔδωκα) προδίδει τὴν καταγωγή του ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ Κρήτη, δὲν μὴ εἶναι γνωστὸς ἀπ' ἄλλοῦ.

4. Πιστεύω πὼς πρέπει νὰ ταυτιστῆ πρὸς τὸν Ἰωάννη ἱερέα τὸν Κουδουμνή (sic!) πού ἀντέγραψε τὸ 1542 τὸν κώδικα Vatican. gr. 1190 «δι' ἐξόδου Γεωργίου τοῦ Ἀβραμίου, ἐπισκόπου Σιταίας κατὰ Λατίνους» (= Giorgio Abramo, λατινοεπισκόπου Σητείας Κρήτης) (βλ. M. Vogel - V. Gardthausen, Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance, Leipzig 1909, σ. 174). Ἴσως νὰ εἶναι ὁ ἴδιος καὶ μὲ τὸν πνευματικὸ Ἰωάννη Κουδουμνή, στὸν ὁποῖο ὁ ἱερομόναχος Μάξιμος, πατριαρχικὸς ἐξαρχος στὴν Κρήτη, ἔδωκε τὴν ἀδεια νὰ ἐξομολογῆ, μὲ γράμμα του δημοσιευμένο ἀπὸ τὸ Γεννάδιο Ἀραμπατζόγλου, Φωτίειος Βιβλιοθήκη, μέρος Α', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, σ. 152 - 154 (ἀριθ. Γγ3) πού ἔχει χρονολογία ,ξνβ' (γράφει : ,ξνβ'), ἰνδιαι. γ' (= 1544).

τουλάχιστο ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ κτήτορας τοῦ χειρογράφου¹, ἂν ὄχι καὶ οἱ δυὸ διαδοχικά. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἴσως ἡ συναγωγή στὸν κώδικα τῶν τεσσάρων αὐτῶν ἐγγράφων ποὺ ἀναφέρονται σὲ χειροτονίες ἱερέων τῆς Κρήτης. Τὰ ἔγγραφα αὐτὰ θὰ ἦταν χρήσιμα ὡς ὑποδείγματα γιὰ ἓνα κληρικό τῆς Κρήτης, ποὺ μποροῦσε νὰ ἦταν ἢ νὰ γινόταν ἀργότερα πνευματικός. Γι' αὐτὸ καὶ συγκεντρώθηκαν στὸν κώδικα ἀπ' τοὺς παραπάνω ἢ ἀπὸ ἄλλους ἄγνωστὸς μας κτήτορες, πάντως Κρητικούς ἱερωμένους.

Ἀπὸ τὰ τέσσερα ἔγγραφα ἔχει ἐκδοθῆ ὡς τῶρα μονάχα τὸ Α', ἀπὸ τὸν Ign. Hardt², μὲ πολλὰ ὅμως σφάλματα, ποὺ μοῦ ἐπέβαλαν τὴν ἐπανεκδόσή του ἐδῶ, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα τρία συναφῆ, ποὺ εἶχαν μείνει ἀνέκδοτα³. Ὅσο ξέρω, κανεὶς δὲν τὰ χρησιμοποίησε οὔτε τὰ σχολίασε.

Ἡ ἐκδόσή μου γίνεται ἀπὸ φωτογραφίες τῶν δυὸ παραφύλλων I - II (βλ. Πίν. 69 - 70), ποὺ φρόντισε πρόθυμα νὰ μοῦ τὴν στείλῃ τὸ 1959 ὁ φίλος κ. Βασ. Φόρης, τότε μετεκπαιδευμένος στὸ Μόναχο, ποὺ τὸν εὐχαριστῶ κι' ἀπ' ἐδῶ θερμά. Στὰ κείμενα διορθῶνω σιωπηρὰ μόνον τὶς λίγες ἀνορθογραφίες. Τὶς πληροφορίες ποὺ ἀναφέρονται στὰ εἰδικὰ ζητήματα τοῦ καθενὸς ἐγγράφου (πρόσωπα, τοπωνύμια κλπ.) τὶς δίδω στὶς σημειώσεις ποὺ ἐπιτάσσω γιὰ τὸ καθένα. Στὴν εἰσαγωγή ὅμως αὐτὴ θὰ προσθέσω ἀκόμη μερικὲς γενικὲς καὶ συγκριτικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸν τύπο τους καὶ θὰ προσπαθῆσω νὰ τὰ ἐντάξω στὸ χρονολογικὸ καὶ ἱστορικὸ τους πλαίσιο.

Παρόμοιες μὲ τὰ ἔγγραφα μας («συμμαρτυρίες») πνευματικῶν γιὰ τὴν χειροτονία ἱερέων μᾶς ἔχουν σωθῆ καὶ ἄλλες, στοὺς Νομοκάνονες ἰδίως⁴ καὶ σὲ ἄλλα χειρόγραφα⁵, ἀλλὰ καὶ σὲ ἔντυπες ἐκδόσεις τῆς Τουρκοκρα-

1. Κατὰ τὸν Ign. Hardt, ὅ.π., σ. 257, ὁ γραφέας τοῦ σημειώματος Ἰω. Φρασῆς ἦταν καὶ ὁ κτήτορας τοῦ κώδικα. Τίποτε ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ τὸν Ἰω. Κουδουμνη, ἂν δεχτοῦμε πὼς θέλησε μ' αὐτὸ τὸ σημείωμα νὰ ἐξασφαλίσῃ γιὰ ἄλλο χειρόγραφο ποὺ ἔγινε κτῆμα του ἀπὸ ἀγορὰ («τὸν τέον Βασίλειον»; βλ. σ. 319, σημ. 2) τὴν ἐνυπόγραφη βεβαίωση τοῦ Φρασῆ πὼς ἔχει πληρωθῆ γι' αὐτὸ.

2. Ign. Hardt, ὅ.π., σ. 256 - 257. Ὁ Hardt ἐξέδωκε πρώτη (αὐτόθι, σ. 256) καὶ τὴν προτασσόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης (= Ἰωάννη Πλουσιαδηνοῦ), ποὺ ἀναδημοσιεύτηκε σωστότερα ἀπὸ τὸν Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀρχιερεὶς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, ὅ.π., σ. 136 - 137 (Β').

3. Ὁ Ign. Hardt, ὅ.π., σ. 257 - 258, σημείωσε ἀπλῶς γι' αὐτὰ: «In assere ultimo tres adhuc eiusdem tenoris epistolae in charta exaratae occurrunt. Sed haec duae (δηλ. ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωσήφ Μεθώνης καὶ τὸ ἔγγρ. Α', ποὺ ἐκδίδει) sufficienti».

4. Βλ. Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, ἐν Ἀθήναις 1916, σ. 53, κεφάλ. φξζ': «Περὶ πῶς γράφει τὴν μαρτυρίαν ὁ πνευματικός τοῦ μέλλοντος ἱερωθῆναι» [κατὰ τὸν ἄλλοτε κώδικα Κολυβᾶ ἀριθ. 8]. Σὲ ἄλλο χειρόγραφο Νομοκάνονα τοῦ ΙΖ' αἰ., ποὺ ἀνήκει στὸ φίλο κ. Δ. Βαγιακάκο, ὁ τύπος τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ περιέχεται στὸ κεφάλαιο φξθ': «Πῶς γράφει ὁ πνευματικός τὴν συμμαρτυρίαν».

5. Βλ. π.χ. Σπυρ. Π. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἑλληνικῶν κωδικῶν, ἐν Κανταβριγίᾳ, τόμ. Α', 1895, ἀριθ. 2792. 3 (σ. 252) καὶ τόμ. Β', 1900, ἀριθ.

τίας¹, Ἐπιστολάρια² κλπ. Οἱ δικές μας «συμμαρτυρίες» ἔχουν ἀναμεταξύ τους πολλές φράσεις ἢ καὶ περιόδους κοινές, ἀλλὰ καὶ διαφορὲς μικρότερες ἢ μεγαλύτερες. Αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ διαπιστώσωμε ἀπὸ μιὰ σύγκριση τῶν τεσσάρων ἐγγράφων, πού ἀξίζει νὰ τὴν ἐπιχειρήσωμε, γιατί εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα τοῦ εἴδους των. Παρατηροῦμε λοιπὸν πῶς, ἐνῶ καὶ φραστικὰ ἀκόμη συμπίπτουν ἀναμεταξύ τους σὲ πολλὰ σημεῖα, ὅμως κανένα ἀπὸ τὰ τέσσερα δὲν εἶναι ἀπαράλλακτο μὲ τὸ ἄλλο, μὰ οὔτε καὶ ἀπαρτίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια μέρη. Τὰ μέρη αὐτά, ὅπως ἀπαντοῦν στὸ Δ', πού εἶναι τὸ πληρέστερο, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

I) Ἐγκώμιο τοῦ ἀρχιερέα πρὸς τὸν ὁποῖο στέλνεται τὸ ἐγγράφο καὶ ὁ ὑποψήφιος. Τὸν θεωρεῖ πὼς ἐξελέγη ἐπαξίως, μὲ τὴ θεία χάρη, καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ χειροτονῇ ἱερεῖς. Τὸ ἐγκώμιο ἀπαντᾷ μονάχα στὰ ἐγγράφα Α' καὶ Δ', πού ἔχουν ἀπαράλλακτη ἀρχή.

II) Ἐξάρση τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἔργου τῆς ἱερωσύνης, πού περισσότερο θὰ ταίριαζε σὲ ἀγγέλους παρὰ σὲ ἀνθρώπους καὶ πού γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ν' ἀνατίθεται σὲ ἐνάρετους ἀνθρώπους καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐστηρὴ δοκιμασία. Ἀπαντᾷ μόνο στὰ ἐγγράφα Γ' (πού ἀρχίζει ἔτσι) καὶ Δ'.

III) Βεβαίωση τοῦ πνευματικοῦ πὼς ἐξέτασε εἰδικὰ (μπροστὰ στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ) τὸν ὑποψήφιο καὶ τὸν βρῆκε ἄξιο τῆς ἱερωσύνης. Εἶναι τὸ κύριο μέρος τοῦ ἐγγράφου καὶ γι' αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ στὰ τέσσερα (Α' - Δ').

IV) Παράκληση πρὸς τὸν ἀποδέκτη ἀρχιερέα νὰ χειροτονήσῃ τὸν ὑποψήφιο. Ἀπαντᾷ στὰ ἐγγράφα Α', Γ', Δ' (τὴν παραλείπει μονάχα τὸ Β').

Φυσικὰ, τὰ μέρη I καὶ II εἶναι ἀπλᾶ τυποποιημένα προοίμια.

Τὸ ἀπλούστερο — δηλ. τὸ ἀτελέστερο — ἀπὸ τὰ τέσσερα ἐγγράφα εἶναι τὸ Β', πού δὲν περιέχει παρὰ μονάχα τὸ μέρος III. Τὸ Α' περιλαμβάνει τὰ μέρη I, III καὶ IV καὶ τὸ Γ' τὰ μέρη II, III καὶ IV, διαφέρουν δηλαδή ἀναμεταξύ τους μόνο στὴν ἀρχή, ὅπου τὸ Α' ἔχει τὸ I, ἐνῶ τὸ Γ' ἔχει τὸ II. Ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ ἐγγράφα τὸ Γ' παρουσιάζει φυσικώτερη διάρθρωση, ἐνῶ στὸ Α'

4420.4 (σ. 78), 4442.5 (σ. 83), 4471.11 (σ. 94), 4837.9 (σ. 211), 5047.1 (σ. 238) καὶ 5816.3 (σ. 361).

1. Χρυσάνθου Ἱεροσολύμων, Συναγμάτιον περὶ τῶν ὀφικίων, . . . ἐν τῇ κατὰ τὸ Τεργόβιστον . . . μητροπόλει, 1715, σ. νζ': «Τύπος κατὰ τὸν ὁποῖον γράφουν οἱ πνευματικοὶ πατέρες εἰς ἐκεῖνον ὁποῦ μέλλει νὰ ἱερωθῇ». (Τὸ ἐγγράφο ἀναδημοσιεύεται ἀπὸ τοὺς Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Συναγμάμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. 5, Ἀθήνησιν 1855, σ. 543).

2. Νέον Ἐπιστολάριον..., ἐν Λιψία, 1778, σ. 78 - 79 : «Πῶς γράφεται συμμαρτυρία ὅταν μέλλῃ νὰ χειροτονηθῇ Διάκονος» καὶ σ. 79 - 80 : «Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον». Οἱ ἴδιοι τύποι ἀπαντοῦν καὶ στὶς ἐκδόσεις τοῦ «Νέου Ἐπιστολαρίου» ἀπὸ τὸν Ν. Γλυκὺ (Βενετία, 1785), σ. 75 - 77 καὶ ἀπὸ τὸν Π. Θεοδοσίου (Βενετία, 1796), σ. 78 - 80. Τύποι συμμαρτυριῶν διατηρήθηκαν καὶ στὰ ἐπιστολάρια τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, πού κρίνω περιττὸ νὰ τὰ μνημονεύσω.

ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ μέρος Ι στὸ ἀμέσως ἐπόμενο μέρος ΙΙΙ δὲ φαίνεται ὁμαλή, ἀλλὰ δίδει τὴν ἐντύπωση πὼς μεσολαβεῖ χάσμα. Ἴσως γιὰ νὰ συμπληρωθῆ αὐτὸ τὸ χάσμα ἔχει παρεμβληθῆ στὸ Δ' τὸ μέρος ΙΙ.

Τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη τῆς «συμμαρτυρίας» καὶ τῆς μονῆς του διασώζεται εὐτυχῶς στὰ τρία ἔγγραφα Α', Β' καὶ Δ' καὶ μονάχα στὸ Γ' δὲν ἀναφέρεται καθόλου. Ἔτσι, συντάκτης (καὶ ἀποστολέας) τοῦ Α' εἶναι ὁ ἱερομόναχος Θεόδουλος Πρωτοψάλτης, ἀπὸ τῆ μονῆ τῆς Παναγίας Γεθσημανῆς τοῦ Χάνδακα· συντάκτης τοῦ Β' εἶναι ὁ πνευματικὸς Μαλαχίας, ἀπὸ τῆ μονῆ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Μαραθίου, πού τὴν τοποθετοῦμε¹ στὴν περιοχή τοῦ Ἀκρωτηριοῦ τῶν Χανιῶν· καὶ συντάκτης (καὶ ἀποστολέας) τοῦ Δ' εἶναι ὁ πνευματικὸς Ἰωνᾶς Κυνηγός, ἀπὸ τῆ μονῆ τῆς Παναγίας Διαβατινῆς, πού βρισκόταν κι' αὐτή, καθὼς θὰ δοῦμε², στὴν Κρήτη, στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα.

Τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψηφίου γιὰ χειροτονία ἱερέα διασώθηκε ἐπίσης στὰ ἴδια αὐτὰ τρία ἔγγραφα, Α', Β' καὶ Δ' καὶ μονάχα ἀπὸ τὸ Γ' παραλείπεται καὶ πάλι, γιὰτὶ ἔχει σ' αὐτὸ ἀντικατασταθῆ μὲ τὴν ἀόριστη ἔκφραση «τὸν... κὺρ ὀδεῖνα, τὸ ἐπίκλην ὀδεῖνα». Πρόκειται στὸ Α' γιὰ τὸν Μιχαήλ (πού κι' αὐτοῦ τὸ ἐπώνυμο — ἀλλὰ μόνο αὐτὸ — ἔχει ἀντικατασταθῆ μὲ τὸ «ὀδεῖνα») ἀπὸ τὸ Χάνδακα («ἐκ τῆς περιωνύμου πόλεως Κρήτης»), στὸ Β' γιὰ τὸ Νικόλαο Καλαβρὸ καὶ στὸ Δ' γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο Ντατσούπρη (= Da Cypri).

Τὸ ὄνομα, τέλος, τοῦ ἀποδέκτη ἀρχιερέα δὲ μνημονεύεται ρητὰ παρὰ μόνο στὸ ἔγγραφο Α' : εἶναι ὁ μητροπολίτης Κορίνθου Θεοφάνης. Καὶ τοῦ ἔγγραφου Δ' ἀποδέκτης εἶναι ἐπίσης ὁ μητροπολίτης Κορίνθου, ἀλλὰ τὸ ὄνομά του ἔχει παραλειφθῆ καὶ δὲν ζέρομε ἂν ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Θεοφάνης ἢ ἄλλος κανεὶς. Στὰ ἔγγραφα Β' καὶ Δ' δὲν ἀναφέρεται καθόλου οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέα οὔτε ἡ ἔδρα του· τὸ Β' μάλιστα δὲν ἔχει ἂν τὸν τύπο ἐπιστολῆς πρὸς ὄρισμένο πρόσωπο, ἀλλὰ μοιάζει σὰν ἀπλῆ καὶ ἀόριστη πιστοποίηση.

Ἀπὸ τίς παραπάνω ἐνδείξεις προσώπων καὶ τόπων καὶ τὸ συνδυασμὸ τους μποροῦμε νὰ συμπεράνωμε πὼς καὶ τὰ τέσσερα ἔγγραφα προέρχονται ἀπὸ τὴν Κρήτη : Στὸ Α' ἀναφέρεται ρητὰ ἡ μονῆ Γεθσημανῆς τοῦ «Χανδάκου Κρήτης» καὶ γίνεται μνεῖα τῆς «περιωνύμου πόλεως Κρήτης» (= τοῦ Χάνδακα), στὸ Δ' ἡ μονῆ τῆς Διαβατινῆς, πού εἴπαμε πὼς βρισκόταν ἐπίσης στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα, στὸ Β' ὁ Ἁγιος Νικόλαος τοῦ Μαραθίου, πού κι' αὐτὸν τὸν ἐντοπίσαμε στὴν Κρήτη (Χανιά). Ἀλλὰ καὶ τὸ Γ' — τὸ μόνο πού δὲν ἔχει ρητὴ ἐνδειξη — εἶναι πιθανώτατο πὼς προέρχεται ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἀφοῦ γράφτηκε μὲ τὸ ἴδιο χέρι πού ἔγραψε τὸ Β' καὶ ἀφοῦ στέλνεται, ὅπως τὸ Α', στὸ μητροπολίτη Κορίνθου καὶ ἀναφέρεται σὲ παρόμοια ὑπόθεση.

1. Βλ. παρακάτω τίς Σημειώσεις, σ. 327.

2. Βλ. Σημειώσεις, σ. 330.

Μένει τώρα νὰ τοποθετήσωμε χρονολογικὰ τὸ ἔγγραφο Α, πού, καθὼς εἶδαμε παραπάνω¹, πρέπει πάντως νὰ ἔχη γραφτῆ πρὶν ἀπὸ τὶς 27 'Ιουνίου 1534, καὶ νὰ ἐπιχειρήσωμε νὰ ἐξηγήσωμε ποιεὶς αἰτίαι καὶ περιστάσεις ἀνάγκασαν τότε τοὺς ὑποψήφιους ἱερεῖς τῆς Κρήτης νὰ προσφύγουν γιὰ τὴ χειροτονία τους στὸ μητροπολίτη τῆς Κορίνθου.

Ὁ ἀποδέκτης τοῦ ἔγγραφου Α' μητροπολίτης Κορίνθου Θεοφάνης, πού μνημονεύεται μάλιστα ὡς «ὐπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας», δὲ μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλη μαρτυρία². Ξέρομε ὅμως πὼς μητροπολίτης Κορίνθου ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1507 (ὅποτε χειροτονήθηκε) ὡς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1517 (ὅποτε μετατέθηκε στὴ μητρόπολη Θεσσαλονίκης) ἦταν ὁ Μακάριος Α' ὁ Ζακύνθιος († 1546)³. Καὶ προκατόχος τοῦ Μακαρίου ἦταν ὁ Κύριλλος, πού παραιτήθηκε τὸ 1507, γιὰτὶ εἶχε προσβληθῆ «ἐξ ἀμαυρώσεως»⁴. Μετὰ τὸ Μακάριο ὅμως καὶ ὡς τὸ 1546 (ὅποτε μαρτυρεῖται ὁ Ἰωάσαφ Α'⁵) δὲ μᾶς ἦταν ὡς τώρα γνωστὸς κανεὶς ἄλλος μητροπολίτης Κορίνθου⁶. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ Θεοφάνης τοῦ ἔγγραφου Α' ἐκάλυψε ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν τριακονταετία αὐτὴ (1517 - 1546) καὶ χρημάτισε μητροπολίτης Κορίνθου ὅπως ὁποτε μετὰ τὸ 1517⁷, ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1534⁸.

Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸ πὼς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1500, οἱ ὑποψήφιοι ἱερεῖς τῆς Κρήτης πήγαιναν στὴ Μονεμβασιά (τὴν πλησιέστερη γι' αὐτοὺς βενετικὴ κτήση πού ἀπόμεινε στὴν Πελοπόννησο), ὅταν ἤθελαν νὰ χειροτονηθοῦν⁹. Ἀλλὰ ὁ τότε

1. Βλ. σ. 319.

2. Βλ. Παρθενίου Κ. Πολάκη, Ἐπίσκοποι τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου, «Ἱερὸς Συνδεσμός», ἔτ. ΙΒ' (Κ'), 1916, φ. 276 (1 Νοεμβρ.), σ. 13 - 15 καὶ φ. 277 (15 Νοεμβρ.), σ. 8 - 9, ὅπου ὁ Θεοφάνης δὲν ἀναφέρεται.

3. Βλ. Παρθ. Πολάκη, ὅ.π., φ. 276, σ. 13 - 14 (ἀριθ. 34) καὶ Μανουήλ Ι. Γεδεών, Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες, ἐν Ἀθήναις 1936, σ. 20 (πρβλ. καὶ σ. 23).

4. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, «Ἑλληνικά», τόμ. 3 (1930), σ. 46 - 47, ἀριθ. 9. Κατὰ τὸν Εὐστρατιάδην, ἡ πράξις ἐκλογῆς τοῦ Μακαρίου Κορίνθου ἔχει χρονολογία «ζις' [=1508] κατὰ μῆνα Νοέμβριον». Ὁ Νοέμβριος ὅμως τοῦ ζις' (7016) δὲν εἶναι τὸ ἔτος 1508, ἀλλὰ τὸ 1507.

5. Παρθ. Πολάκη, ὅ.π., φ. 277, σ. 8 (ἀριθ. 36).

6. Ὁ Παρθ. Πολάκης, ὅ.π., φ. 276, σ. 15 (ἀριθ. 35) παρεμβάλλει ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δύο τὸν Κωνσταντῖνον Ρεσινό. Ἀλλὰ αὐτὸς ἀκμάζει πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὸ 1570, καθὼς ἀπέδειξε ὁ Κ. Ι. Δουβουνιώτης, Κωνσταντῖνος Ρεσινός, «Ὁρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιθεώρησις» (Τριμηναῖον ἐπιστημονικὸν παράρτημα τοῦ Ἱεροῦ Συνδέσμου), ἔτ. Α', τευχ. 1 (Ἰούλιος - Σεπτέμβριος 1922), σ. 5 - 28.

7. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1517 δὲ φαίνεται διόλου πιθανὸ πὼς μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ.

8. Βλ. παραπάνω, σ. 319.

9. Βλ. Μ. Ι. Μανούσακα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, «Πελοποννησιακά», τόμ. 3 - 4 (1958 - 1959), σ. 104 κ.ἑξ.

ἀρχιεπίσκοπος Μονεμβασίας, ὁ πολὺς Ἀρσένιος Ἀποστόλης, γνωστὸς γιὰ τὰ φιλενωτικά του φρονήματα, προκάλεσε μὲ τὴν πολιτεία του μεγάλη ἀνησυχία στὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο, ποὺ τὸν καθαίρεσε τὸ 1509, ἀκύρωσε τὶς χειροτονίες ποὺ εἶχε κάμει, καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἔδρα του καὶ ν' ἀποσυρθῇ στὴ γενέτειρά του, στὸ Χάνδακα τῆς Κρήτης¹. Ἔτσι, ὀρθόδοξος (ἢ ἐνωτικός, ἔστω) ἀρχιεπίσκοπος δὲν υπῆρχε πιά μετὰ τὸ 1509 οὔτε στὴ Μονεμβασία. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ἀρσένιος Ἀποστόλης κατάφερε ἀργότερα νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ Μονεμβασία, ἔχι ὅμως πιά ὡς ὀρθόδοξος, ἀλλὰ ὡς λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆ τῆ φορά, καὶ διατήρησε τὸ θρόνο αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1524 ὡς τὸ 1535 (ὁπότε καὶ πέθανε στὴ Βενετία)². Ἔτσι, οὔτε στὸν καθολικὸ Ἀρσένιο Ἀποστόλη μποροῦσαν πιά νὰ πηγαίνουν οἱ ὀρθόδοξοι ὑποψήφιοι ἱερεῖς τῆς Κρήτης γιὰ χειροτονία κατὰ τὸ διάστημα αὐτό. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ νὰ ζητοῦν νὰ χειροτονοῦνται ἀπὸ ὀρθόδοξο μητροπολίτη ἄλλης πελοποννησιακῆς πόλης, ἔστω καὶ πρὸ μακρυνῆς. Καὶ ἀφοῦ οὔτε στὸ βενετοκρατούμενο Ναύπλιο ὑπῆρχε ὀρθόδοξος ἀρχιερέας (εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ Βενετοὶ τὸν εἶχαν ἀντικαταστήσει μὲ ἓνα πρωτοπαπᾶ καὶ μονάχα μετὰ τὴν παράδοση τῆς πόλης στοὺς Τούρκους, τὸ 1540, ἀνασυστήθηκε ἡ μητρόπολη αὐτή³), φαίνεται πὼς οἱ Κρητικοὶ ἀναγκάζονταν νὰ ταξιδεύουν ἀκόμη βορειότερα, ὡς τὴν (ἔστω καὶ τουρκοκρατούμενη) Κόρινθο, γιὰ νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὸ μητροπολίτη τῆς τῆ χειροτονία. Αὐτὸ προκύπτει τοῦλάχιστο ἀπὸ τὸ πρῶτο ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύεται εὐθὺς παρακάτω καὶ τὸ πρᾶγμα βλέπομε πὼς εἶναι εὐκολοεξήγητο. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς τὸ καθεστῶς αὐτὸ δὲν ἄρесе στοὺς Βενετοὺς καὶ δὲ διατηρήθηκε γιὰ πολὺ. Μετὰ τὴν παράδοση τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Ναυπλίου στοὺς Τούρκους, τὸ 1540, οἱ ἱερεῖς τῆς Κρήτης ὑποχρεώθηκαν νὰ καταφεύγουν γιὰ χειροτονία στὰ βενετοκρατούμενα Ἰόνια νησιά, τὴν Κεφαλληνία καὶ τὴ Ζάκυνθο⁴ καὶ ἀργότερα τὰ Κύθηρα⁵.

1. Βλ. αὐτόθι, σ. 105 - 120.

2. Βλ. αὐτόθι, σ. 127 - 135.

3. Βλ. Περικλέους Γ. Ζερλέντου, Ἐναστώσεις τῆς μητροπόλεως Ἄργους καὶ Ναυπλίας κατὰ τὸ 1541, «Ἀθηνᾶ», τόμ. 27 (1915), σ. 202 - 207 καὶ Τοῦ Ἰδίου, Αἱ μητροπόλεις Χριστιανουπόλεως καὶ Ἄργους καὶ Ναυπλίας, ἐν Ἀθήναις 1922, σ. 22.

4. Βλ. τὸ ἀπόσπασμα τῆς ἐκθεσης τοῦ Jac. Foscarini τὸ ἀναδημοσιευόμενον ἀπὸ τὸν Ν. Β. Τωμαδάκη, Οἱ ὀρθόδοξοι παπάδες ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 13 (1959), σ. 55. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σ. 56 (ἀπόσπασμα τῆς ἐκθεσης τοῦ Zuane Mocenigo, 1589) καὶ 62 - 63 (ὄπου μαρτυρίες γιὰ χειροτονίες, τῶν ἐτῶν 1567 καὶ 1597). Οἱ μαρτυρίες μποροῦν εὐκόλα νὰ πολλαπλασιαστοῦν.

5. Τὶς συστατικὰς ἐπιστολὰς ἀπὸ τὴν Κρήτη, τῶν ἐτῶν 1614 καὶ 1615, πρὸς τὸν ἐπίσκοπο Κυθήρων Διονύσιο Κατηλιανὸ τὶς δημοσιευμένες ἀπὸ τὸν J. Lamius, Deliciae eruditorum, τόμ. IX, Florentiae 1740, σ. 96, 98 καὶ 98 - 100. Πρβλ. καὶ Ν. Β. Τωμαδάκη, ὁ.π., σ. 63.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α'

Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Θεοδούλου Πρωτοψάλτη (μονῆς Κυρίας Γεθσημανῆς τοῦ Χάνδακα) πρὸς τὸ Θεοφάνη Κορίνθου γιὰ τὸ Μιχαήλ (ἀπὸ τὸ Χάνδακα).

(Cod. Monac. Graec. 190, παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τῆς ἀρχῆς).

Πρώτη ἐκδοσις : J. H a r d t, Catalogus, II, ἀριθ. CXC, σ. 256-257.

Ἀχρονολόγητη [μεταξὺ 1517 καὶ 1534].

† Ἐπειδήπερ ἡ θεία χάρις, ὡς ἔοικεν, τοῖς αὐτοῖς χαρίσμασιν οἶδεν δίδοναι τοῖς ἀξίοις αὐτῆς,² καὶ διὰ τοῦτο καὶ σὲ δικαίως προετιμήσατο ἀρχιερέα αὐτῆς ἄξιον, φροντιστὴν διοικητὴν τε³ καὶ οἰκονόμον, πανιερώτατέ μοι μητροπολίτα Κορίνθου κύριε Θεόφανες, ὑπέριμει⁴ καὶ ἔξαρχε πάσης Πελοποννήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὥστε ἀπο⁵πληρεῖν || τὰ || καθήκοντα καὶ καταστήσαι κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, κατὰ τὸν κορυφαιότατον τῶν⁶ ἀποστόλων Παῦλον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς.

Τούτου χάριν γὰρ ὁ ἁμαρτωλὸς Θεόδουλος⁷ ἱερομόναχος, τὸ κατὰ κόσμον Πρωτοψάλτης, ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Κυρίας τῆς Γεθσημανῆς, τῆς ἐν τοῖς ὀ⁸ρίοις οὔσης Χανδάκου Κρήτης, ἔχοντός μου τὴν ἐξουσίαν τοὺς πειθόμενους μοι πνευματικῶς ἀνακρίνειν καὶ⁹ κανονίζειν, παρεγένετο πρὸς με ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καὶ ὁ παρὼν κομιστῆς τοῦδε γράμματος [Μιχαήλ] || ὁδεῖνα || ¹⁰ μὲν τὴν κλῆσιν, τοῦπίκλιον δὲ ὁδεῖνα, ὁρμώμενος ἐκ τῆς περιωνύμου πόλεως Κρήτης, καὶ ἐξα¹¹γορευόμενος καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰς ἐμέ, θεαρέστως ἐπολιτεύετο. Νῦν δέ,¹² βουλόμενος λαβεῖν τὸ τῆς ἱερωσύνης χάρισμα, πάλιν, ὡς ἔθος εἶχεν, ἐλήλυθε πρὸς με. Καὶ ἐξε¹³τάσας αὐτὸν ἀκριβέστερον καὶ τὰ βάθη τῆς ἑαυτοῦ καρδίας ἐρευνήσαντες καὶ ἔμπροσθεν¹⁴ τῆς εἰκόνης τοῦ δεσπότου Χριστοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ || μητρὸς || στήσαντες καὶ ἀνακρίναντες ἀκριβῶς,¹⁵ εὔρομεν αὐτὸν εἶναι ἄξιον τοῦ τοιοῦτου χαρίσματος, δηλαδὴ τῆς ἱερωσύνης.

Καὶ διὰ τοῦ¹⁶τό σοι στέλλομεν αὐτόν, τιμία μοι καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ ἀδιστακτικῶς χειροτόνησον αὐτόν,¹⁷ μηδὲν ἀναβαλλόμενος, ἵνα καὶ εἰς αὐτόν ὁ τοῦ Κυρίου λόγος πληρωθῇ· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει¹⁸ καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγίησεται.

5 - 6 Tit. I,5 || 17 - 18 Luc. XI,10

5 τὰ supra lineam || 9 ὁδεῖνα cod.¹ (supra lineam): μιχαήλ cod. || 14 μητρὸς supra lineam

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

3 - 4. *μητροπολίτα Κορίνθου κύριε Θεόφανες, ὑπέριτε και ἔξαρχε πάσης Πελοποννήσου και τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας.* Ὁ Θεοφάνης Κορίνθου δὲ μᾶς εἶναι μαρτυρημένος ἀπ' ἄλλου, πρέπει ὅμως πάντως νὰ τοποθετηθῆ μεταξὺ 1517 καὶ 1534, ὅπως ὑποστηρίξαμε παραπάνω (σ. 323). Ἄς σημειωθῆ πὼς καὶ ὁ ἄμσος πιθανώτατα προκάτοχος τοῦ Μακάριος Α' (1507 - 1517) μαρτυρεῖται ἐπίσης ὄχι μόνο ὡς «ὑπέριτος και ἔξαρχος πάσης Πελοποννήσου», ἀλλὰ και ὡς «τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας» (βλ. L. Petit, Les ἐνέχυρα de Thessalonique, «Echos d'Orient», τόμ. 5 (1901 - 1902), σ. 150 (ἀριθ. 81). — Παρθ. Πολάκης, Ἐπίσκοποι τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Κορίνθου, «Ἱερός Σύνδεσμος», ἔτ. IB' (Κ'), φ. 276 (1 Νοεμβρίου 1916), σ. 13 καὶ σημ. 4 καὶ Σωφρ. Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρκαδίου Βατοπεδίου, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων, ἐν Κανταβρυγία 1924, σ. 99, ἀριθ. 483).

6 - 8. *Θεόδουλος ἱερομόναχος, τὸ κατὰ κόσμον Πρωτοψάλτης, ὁ ἐκ τῆς μονῆς τῆς Κυρίας τῆς Γεθσημανῆς, τῆς ἐν τοῖς ὄροις οὔσης Χανδάκου Κρήτης.* Ὁ Θεόδουλος Πρωτοψάλτης δὲν εἶναι, ὅσο ξέρω, μαρτυρημένος ἀπ' ἄλλου. Ἀλλὰ ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Γεθσημανῆς στὸ Χάνδακα εἶναι γνωστὴ. Σημείωμα τοῦ 1566 στὸν ὑπ' ἀριθ. 309 (1586) σιναϊτικὸ κώδικα ἀναφέρει ὡς κτήτορα τοῦ κώδικα αὐτοῦ τὸν ἱερομόναχο Ἰωάνν τὸν Ἀπεζανιώτη (= ἀπὸ τῆς μονῆς Ἀπεζανῶν, τοῦ διαμερίσματος τοῦ Χάνδακα), γιὰ τὸν ὁποῖο νεώτερο σημεῖωμα τοῦ 1584 προσθέτει πὼς ἦταν «ἀπὸ τὴν Παναγίαν τὴν Γεθσημανῆ ὀνομαζομένην» (V. Beneševič, Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in monte Sinai asservantur, τόμ. I, Petropoli, 1911, σ. 158).

10. *ἐκ τῆς περιωνύμου πόλεως Κρήτης.* Πρόκειται γιὰ τὸ Χάνδακα, τὴν πρωτεύουσα τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης, πού λεγόταν κι' αὐτὸς Κρήτη (βλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Κρήτη = Χάνδαξ = Ἡράκλειον, ΕΕΒΣ, τόμ. 21 (1951), σ. 235 - 237).

B'

**Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Μαλαχία
(μονῆς Ἀγ. Νικολάου Μαραθίου) γιὰ τὸ Νικόλαο Καλαβρό.**

(Cod. Monac. Graec. 190, παράφυλλο τῆς ξύλινης στάχωσης τοῦ τέλους)
Ἀνέκδοτη. Ἀχρονολογητή.

† Ἐπειδὴ παρελάβομεν παρὰ τῶν θεοκηρύνων και θείων ἀποστόλων τοῦ ἐξομολογεῖσθαι² ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα ἡμῶν, ἦλθε και πρὸς ἐμέ, τὸν ἐλάχιστον πνευματικὸν Μαλαχίαν³ ἱερομόναχον, οἰκούμενον ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ὀνομαζομένου Μαραθίου,⁴ τὸ ἐμὸν παιδίον και πνευματικὸν ὀνόματι Νικόλαος ὁ Καλαβρός, αἰτῶντά μοι χάριν, ἵνα καταλάβῃ⁵ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα. Ἐγὼ δέ, τῷ Θεοῦ θείῳ φόβῳ βαλλόμενος, ἔστησα αὐτὸν ἔμπρο⁶σθεν τῆς ἀχειροποιήτου εἰκόνας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ και τῆς εἰκόνας τοῦ μεγάλου Νικολάου τῆς⁷ μονῆς και ἐξετάσας

αὐτὸν ἀκριβῶς, εὐρῶν δὲ αὐτὸν ἐν σωφροσύνῃ διάγοντα καὶ διὰ τοῦτο μαρτυ-
ρῶ⁸ αὐτὸν εἰς δόξαν πατρὸς, υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἄξιον τῆς ἱερωσύνης.
τῷ δὲ Θεῷ ἡ δόξα.

4 ante ἴνα scr. ὅλ cod., quod del. cod.¹ || καταλάβῃ (κατα infra lineam) || 6 post
Χριστοῦ καὶ scr. τοῦ ἐν ἁγί cod., quod del. cod.¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

2 - 3. πνευματικὸν Μαλαχίαν ἱερομόναχον, οἰκούμενον ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἐν ἁγίοις
πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ὀνομαζομένου Μαραθίου. Θεωρῶ πιθανώτατο πὼς ἡ μονὴ αὐτῆ
εἶναι ἡ ἄλλοτε μονὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου στὴ νησί τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, ποῦ τὴν ἀναφέρει
ἤδη ὁ Christophorus Buondelmonti στὴν περιήγησή του (1415 - 1417) μὲ τὰ ἀκόλουθα
λόγια : « . . . dum Drepanum olim hodie Maleccham primum procuramus, respici-
mus saxa, donec a latere dextro in sinum olim Amphimalem hodie Suda Portum
sine mugitu Maris intrare gaudent. Cuius in medio Monasterium vidimus Nicolaum
nomine Sanctum, in qua insula fratres plures habitant heremitarii ». (F I. C o r n e-
l i u s, Creta Sacra, Venetiis, 1755, τόμ. I, σ. 92). Σήμερα ἡ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ νησάκι ἀκτὴ
τοῦ Ἀκρωτηριοῦ (Μελέχας) ὀνομάζεται ἀκόμη Μαράθι (βλ. G. G e r o l a, Monumenti
Veneti nell'isola di Creta, τόμ. I, Venezia 1905, σ. 560). Τὸ τοπωνύμιον ἀναφέρεται καὶ
ἀπὸ τὸ Μαρίνο - Τζάνε Μπουνιαλῆ, βλ. Ἁ γ α θ. Ξ η ρ ο υ χ ἄ κ η, Ὁ Κρητικὸς Πό-
λεμος, ἐν Τεργέστη 1908, σ. 325, στ. 17.

4. Νικόλαος ὁ Καλαβρός. Ὁ ὑποψήφιος αὐτὸς γιὰ χειροτονία ἱερέως δὲ μοῦ εἶναι
γνωστὸς ἀπ' ἄλλοῦ.

Γ'

Μαρτυρία ἀνωνύμου πνευματικοῦ πρὸς τὸ μητροπολίτη Κορίνθου.

(Cod. Monac. Graec. 190, ἀμέσως μετὰ τῆ Β')

Ἀνέκδοτη. Ἀρχονολόγητη.

† Ἐπειδὴ τὸ τῆς ἱερωσύνης || ἔργον || μέγα μυστήριόν ἐστιν καὶ ἁγγέλων
ὑπερβαῖνον τὴν ἀξίαν, κατὰ τὸν χρυσορρήμονα θεῖον² Χρυσόστομον· τὸ γὰρ
διακονεῖν σοι μέγα καὶ φοβερὸν καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσι, ἀφά-
τω δὲ ὁμῶς εὐσπλα³γγχρία τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ οὐχ ἁγγέλοις διετάξατο
λειτουργεῖν τοῦ τιμίον αὐτοῦ σώματος τε καὶ αἵματος,⁴ ἀλλὰ τοῖς ἀνθρώποις
|| ἀργοῖς καὶ ἀνεγκλήτοις, || διὸ ὁ θεϊότατος Παῦλος ὁ Ἀπόστολος πρὸς Τίτον
τὸν θεῖον αὐτοῦ μαθητὴν γράψας λέγων τέκνον Τίτε,⁵ κατάστησον κατὰ πό-
λεις πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διεταξάμην, εἴ τις ἐστὶν ἀνεγκλητος, μιᾶς
γυναικὸς ἀνῆρ,⁶ νηφάλιον † φρόντ † εἶναι σεμνόν, σώφρονα, κόσμιον, ὑγιαί-
νοντα τῇ πίστει, τῇ ἀγάτῃ, τῇ ὑπομονῇ. Τοῖς⁷ αὐτοῖς οὖν ρήμασι καὶ ἡμεῖς
ἐπόμενοι, ὀφείλομεν ἴνα μὴ ὁ ψῆφος καὶ ὁ κίνδυνος εἰς ἡμᾶς ἐπιστρέψῃ.

⁸Διὰ τοῦτο, πανιερώτατε μητροπολίτα τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κορίνθου, τὸν πρὸς ὑμᾶς ἐρχόμενον κῆρ ὀδεῖνα, τὸ ἐπί⁹κλιον ὀδεῖνα, ἐκ βρέφους καὶ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐξ ἡμῶν διορθούμενος καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ ἡμεῖς οἶδαμεν. Νῦν δὲ ἐ¹⁰ξαιρέτως κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς νόμους κατέμπροσθεν τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος ἐξετάξαντες αὐτόν,¹¹ ὡς οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ νόμοι διακελεύονται, εὖρομεν αὐτόν ἄξιον τοῦ θείου χαρίσματος. Ἄνεμποδίστως δὲ ὁμῶς ἐξ ὑμῶν¹² λαβὼν ὁ αἰτεῖ, ὡς ἔχοντες τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ παντοουργοῦ καὶ θείου πνεύματος. Αὐτὸς δὲ καλῶς διακονήσει τὸ θεῖον. ¹³βαθμὸν ἑαυτὸν καλὸν περιποιεῖται καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀμῆν.

¹⁴Ἐρρωσο ἐν Θεῷ, πανιερώτατε μητροπολίτα.

1 - 3 Joh. Chrysostomi, De sacerdotio III,5 (Migne, P.G. 48, col. 643) || 4 - 5 Tit. I, 5 - 6 || 6 Ibid. II,2 || 2 P a n. T r e m p e l a, Αἱ τρεῖς λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας, Athenis 1935, p. 72 (Εὐχὴ τοῦ χερουβικῆ).

1 ἔργον supra lineam || 4 ἀγνοῖς καὶ ἀνεγκλήτοις supra lineam || 6 φρόντισον ἀν φροντιστήν scribendum ? || 10 ἱεροὺς corr. : ἱερεῖς cod. || post δεσποτικοῦ scr. θρόνου cod., quod del. cod.¹ || 11 ante ὡς scr. εὔρ. cod., quod del. cod.¹

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

8. πανιερώτατε μητροπολίτα τῆς ἀγιωτάτης μητροπόλεως Κορίνθου. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἐνδειξὴ ποῦ συναντοῦμε στὸ ἔγγραφο αὐτό. Δυστυχῶς δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη αὐτοῦ τῆς Κορίνθου, ποῦ ἦταν ὁ ἀποδέκτης, ὅπως δὲν ἀναφέρεται καθόλου οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψήφιου ἱερέα. Ὅπως ὅποτε, ὀφείλομε νὰ συσχετίσωμε τὸ ἔγγραφο πρὸς τὸ Α', ποῦ ἀπευθύνεται στὸ μητροπολίτη Κορίνθου Θεοφάνη. Ἄν ὁ Θεοφάνης ὑπονοεῖται καὶ ἐδῶ, δὲν εἶναι βέβαιον εἶναι ὁμῶς πολὺ πιθανόν.

Δ'

Μαρτυρία τοῦ πνευματικοῦ Ἰωνᾶ Κυνηγοῦ (μονῆς Κυρίας Διαβατινῆς) γιὰ τὸν Αὐγουστῖνο Ντατσύπη.

(Cod. Monac. Graec. 190, ἀμέσως μετὰ τῆ Γ')

¹Ἀνέκδοτη. Ἀχρονολόγητη.

† Ἐπειδὴ περὶ ἡ θεία χάρις, ὡς ἔοικεν, τοῖς αὐτοῖς χαρίσμασιν οἶδε διδόναι τοῖς ἀξίοις αὐτῆς, διὰ τοῦτο καὶ σὲ δικαίως προ²ετιμήσατο ἀρχιερέα αὐτῆς ἄξιον, φροντιστήν, διοικητήν τε καὶ οἰκονόμον, ἀρχιερέων ἄριστε, ὥστε ἀποπληρεῖν τὰ καθήκοντα³ κατὰ τὸν κορυφαίωτον τῶν ἀποστόλων, καὶ καταστήσαι κατὰ πόλεις πρεσβυτέρους, ὅστις ἐστὶν ἀνέγκλητος, νηφάλιος

καὶ σεμνός,⁴ κόσμὸς τε καὶ σώφρων καὶ τῇ πίστει ὑγιαίνοντα· τὸ μυστήριον γὰρ τῆς ἱερωσύνης μέγα ἐστὶ καὶ ἀγγέλων ὑπερβαῖνον τὴν ἀξίαν,⁵ κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον· τὸ γὰρ διακονεῖν σοὶ μέγα καὶ φοβερὸν καὶ αὐταῖς ταῖς ἐπουρανίαις δυνάμεσι, ἀπάτω δ' ὅμως ⁶ εὐσπλαγχνία, οὐκ ἀγγέλοις διετάξατο λειτουργεῖν, ἀλλ' ἀνθρώποις, πλὴν ἀξίοις καὶ ἀγαθοῖς καὶ ἀκριβῶς ἐξεταζομένοις.

Ἐπει⁷ δὲ καὶ ἡμεῖς παρελάβομεν παρὰ τῶν θεοκηρύκων ἀποστόλων τοῦ ἐξομολογεῖν ἀκριβῶς καὶ ἀνακρίνειν τοὺς πρὸς⁸ ἡμᾶς παραγενομένους, τούτου χάριν καὶ ὁ κὺρ Ἀὐγουστίνος Τατζύπρις, ἐκ νεαρᾶς πάνυ τῆς ἡλικίας τὰ κατ' αὐτοῦ ἐξομολογούμενος πρὸς με, τὸν ἐλάχιστον αὐτοῦ πνευματικὸν Ἰωνᾶν, τὸν κατὰ κόσμον Κυνηγόν, τὸν ἐς μονὴν διατρίβοντα τῆς Κυρίας τῆς ὀνομαζομένης¹⁰ Διαβατινῆς, καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ καλῶς ἐπιστάμενος, καὶ νῦν ἀκριβέστερον ἐρευνήσαντες ἐστήσαμεν αὐτὸν κατέμπροσθεν τοῦ δεσποτικοῦ χα¹¹ρακτῆρος καὶ ἀνακρίναντες, εὐρομεν αὐτὸν ἄξιον τοῦ θεοῦ χαρίσματος τῆς ἱερωσύνης.

Καὶ διὰ τοῦτό σοι στέλλομεν αὐτόν, ὃ θεία μοι καὶ ἱερὰ¹² κεφαλή, καὶ ἀνεμποδίστως χειροτόνησον, μηδὲν ἀμφιβαλλόμενος ὡς ἐξ ἡμῶν μαρτυρούμενον· εἰ καὶ τῇ ἡλικία γε οὐκ ἔστιν ἐντελής, ἀλλ' ὅμως τοῖς γράμμασι καὶ τῇ¹³ σοφροσύνῃ καὶ τῇ παιδείᾳ κεκόσμηται· γῆρας γὰρ τίμιον κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα οὐ τὸ πολυχρόνιον¹⁴ καὶ τὰ ἐξῆς· πολὺ δὲ ἐστὶ φρόνησις ἀνθρώπου καὶ ἡλικία γήρου, βίος ἀκηλίδωτος.

¹⁵Ἐρρωσο ἐν Θεῷ, πανιερώτατε δέσποτα.

Παπὰ Ἰωνᾶς Κυνηγός

3 - 4 Tit. I, 56 et II,2 || 4 - 5 Joh. Chrysostomi, De sacerdotio III,5 (Migne, P.G. 48, col. 643) || 13 Sapient. IV,8 || 14 Ibid. IV,9

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

8. ὁ κὺρ Ἀὐγουστίνος Τατζύπρις. Πρόκειται γιὰ τὸ παλιὸ κρητικὸ ἐπώνυμο Dacipri (= De Cyprus), ποὺ ἀπαντᾷ καὶ σήμερα στὴν περιοχή τοῦ Ἡρακλείου (Χάνδακα) ὡς Δεσύπρις. Τὸ ἐπώνυμο ἦταν γνωστὸ στὸ Χάνδακα τὸ 16ο αἰῶνα· βλ. Κ. Δ. Μέρτζιος τὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. ΙΕ'-ΙΣ' (1963), τεύχ. ΙΙ, σ. 234, 238, 290, 302 καὶ Κ. Ν. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. 6, Βενετία 1877, σ. 664 - 668 (ἀριθ. 9). Ἡ οἰκογένεια Dacipri ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς ἀστικές οἰκογένειες (Cittadini) τοῦ Χάνδακα καὶ στὴν ἀπογραφή τοῦ Trivan (1644) τῆ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Μ. Ι. Μανούσακα, Ἡ παρά Trivan ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης (1644) κλπ., «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 3 (1949), σ. 50 (ἀριθ. 53: Dacipri).

9. πνευματικὸν Ἰωνᾶν, τὸν κατὰ κόσμον Κυνηγόν. Πολλὰ μέλη τῆς οἰκογενείας Κυνηγοῦ εἶναι μαρτυρημένα στὴν Ἀνατολικὴ Κρήτη καὶ εἰδικὰ στὴν περιοχή τοῦ Χάνδακα. Ἀπ' αὐτὰ ἄς ἀναφερθοῦν τὰ ἐξῆς: Γεώργιος Κυνηγός (1549-58) καὶ Μιχαὴλ Κυ-

νηγός (1555-76), νοτάριοι στὸ Χάνδακα (Κ. Δ. Μέρτζιος, ὁ.π., σ. 243, ἀριθ. 19, 21). — Μανουὴλ Κυνηγός, νοτάριος (τοῦ Χάνδακα;) τὸ 1585 (Στεφ. Ξανθοῦδίδου, Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, «Χριστιανικὴ Κρήτη», τόμ. 1 (1912), σ. 27 καὶ 39). — «Γεώργης Κυνηγός ποτὲ Δημήτρη καὶ ὁ... Κυνηγός ποτὲ Ἰωάννη ἀπὸ τὸ χωρίον Καινούργιον τῶν Καρῶν», γύρω στὰ 1630 (αὐτόθι, σ. 146). — Μαστρο-Γεώργης Κυνηγός τὸ 1635 (αὐτόθι, σ. 186). — Κυνηγός (χωρὶς βαπτιστικὸ) τὸ 1639 (αὐτόθι, σ. 222). — ἱερεὺς (στὸ Χάνδακα) Ἰωάννης ὁ Κυνηγός τὸ 1624 (βλ. Κ. Δ. Μέρτζιο στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 6 (1952), σ. 272) καὶ (ὁ ἴδιος;) τὸ 1652 (βλ. Β. Λαοῦρδα στὰ «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 9 (1955), σ. 483).

9-10. τὸν ἐς μονὴν διατρέβοντα τῆς Κυρίας τῆς ὀνομαζομένης Διαβατινῆς. Τὸ μοναστήρι αὐτὸ μνημονεύεται καὶ ἀργότερα στὴ διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Κορνάρου, τῆ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Στέργ. Γ. Σπανάκη, Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀνδρέα Τζάκ. Κορνάρου (1611), «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. 9 (1955), σ. 396, 397 (monastero di Santa Maria Diauatini) καὶ 398 (Reverenda Madalena Nassini... Abbadessa di Diauatini). Ὁ Σπανάκης (σ. 462, σημ. 39) δὲ μπόρεσε νὰ τὸ ἐντοπίσῃ, πάντως ὅμως πρόκειται γιὰ μοναστήρι τῆς περιοχῆς Χάνδακα.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

R É S U M É

L'ORDINATION DES PRÊTRES DE CRÈTE
PAR LE MÉTROPOLITE DE CORINTHE
(Documents du XVIe siècle)
(Pl. 69-70)

L'auteur édite et commente quatre documents du XVIe siècle, conservés en copie dans le cod. *Monac. gr.* 190 (plats antérieur et postérieur) et concernant l'ordination des prêtres de Crète par des archevêques orthodoxes d'autres régions, étant donné que les évêchés orthodoxes de Crète étaient supprimés pendant la domination vénitienne. Il s'agit de quatre lettres-attestations (συμμαρτυρίαι) adressées par des pères spirituels crétois à des métropolitains hors de Crète, par lesquelles les candidats sont recommandés comme dignes de recevoir le sacerdoce.

La première de ces lettres (la seule éditée, mais pas correctement, par Hardt), écrite avant 1534 par le confesseur Théodoulos Protopsaltis (du monastère de Gethsimané, à Candie), recommande un certain Michel, de Candie, au métropolitain de Corinthe Théophane (inconnu par ailleurs, qu'on doit placer entre 1517 et 1534); la seconde est rédigée par l'hiéromoine Malachie (du monastère de St. Nicolas, à Marathi) et concerne le candidat Nicolas Calavros; la troisième, adressée également au métropolitain de Corinthe (le même Théophane?), ne porte pas de non de rédacteur, ni de candidat; et la quatrième est émise par le confesseur Jonas Cynigos (du monastère de Nôtre-Dame Diavatini) en faveur du candidat Augustin Da Cypri.

Le recours des candidats crétois au métropolitain lointain de Corinthe est expliqué, selon l'auteur de cette étude, par le fait qu', à cette époque (vers 1520-1540), de deux seules villes du Peloponnèse restées encore sous la domination vénitienne, Monembasie et Nauplie, la première avait un archevêque, mais latin (le fameux unioniste Arsène Apostolis, † 1535), tandis qu'à la seconde le siège métropolitain orthodoxe était supprimé.